

Kirsti A. Korhonen

Estetiikan viitekehyksessä visualisoinnista piirtämiseen

**ESTETIIKAN VIITEKEHYKSESSÄ
VISUALISOINNISTA
PIIRTÄMISEEN**

Kirsti A. Korhonen

Kirjan kannessa ja kirjassa olevien kuvien
käyttöön on saatu lupa piirtäjiltä.

© 2023 Kirsti A. Korhonen

Kustantaja: BoD – Books on Demand,
Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand,
Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-0174-4

SISÄLLYS

1	ALUKSI	9
2	ESTETIIKAN MÄÄRITTELYÄ	17
	2.1 Tieteessä	17
	2.2 Taiteessa	31
	2.3 Esteettinen kokemus tai elämys	40
	2.4 Estetiikan ymmärtäminen	45
	2.5 Esteettisyys	49
	2.6 Kehityskulusta Suomessa	50
3	ESTETIIKKA TUKEMASSA LAPSEN KOKONAISVALTAISTA KEHITYSTÄ	53
	3.1 Affektiivinen kehitys	65
	3.2 Kognitiivinen kehitys	66
	3.3 Sosiaalinen kehitys	67
	3.4 Eettinen kehitys	69
	3.5 Psykomotorinen kehitys	70
	3.6 Konatiivinen kehitys	71
	3.7 Estetiikan kehitys	72
	3.7.1 Kuvallisen ilmaisun kehitys	73
	3.7.2 Taidon kehitys ikävuosittain	78
	3.7.3 Estetiikan opettaminen koulussa	84
4	VISUALISOINTI JA VISUAALINEN KULTTUURI	85

5	PIIRTÄMINEN	87
5.1	Historiaa	87
5.2	Mitä se on?	91
5.2.1	Piirustus, piirroksset	97
5.2.2	Taidosta on hyötyä	103
5.3	Aiempia tutkimuksia	104
6	PIIRTÄMINEN KOULUOPETUKSESSA	110
6.1	Opetussuunnitelmien valossa	111
6.1.1	Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma	112
6.1.2	Opetussuunnitelmalliset ohjeet 1979	123
6.1.3	Varhaiskasvatussuunitelman perusteet 2018	126
6.1.4	Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014	126
6.2	Taidon opettelua vai luovuutta	131
6.2.1	Taidon opettelusta	132
6.2.2	Luovuudesta	134
6.3	Piirtämisen kautta opitaan katsomaan asioita	136
6.3.1	Piirtäminen opetuksessa oppimisen tukena	137
6.3.2	Värien merkitys ja aiheet	148
6.3.3	Mihin taideteoksissa kiinnitetään huomiota?	149

7	POHDINTAA	151
7.1	Piirtäminen kuvallisen ilmaisun perustana	152
7.2	Taiteen merkityksestä	160
7.3	Auttaako piirtäminen ymmärtämään elämän syvällisempää tarkoitusta?	164
7.4	Piirtäminen ja empatia	165
7.5	Katsominen, havainnoiminen ja tulevaisuuden koulu	167
7.6	Laajempi viitekehys	170
8	LOPUKSI	185
	LÄHTEET	191

KUVIOT:

KUVIO 1.	Piirrosmallit eri ikävaiheista	60
KUVIO 2.	Estetiikan kehitys suhteessa kokonaispersoonallisuuden kehitykseen	63
KUVIO 3.	Metafora eli vertauskuva piirtämisen sisällöstä ja matkasta. (ks. Hope 2008)	101
KUVIO 4.	1930-luvun maalauskansakoulun opetussuunnitelman mukaisia piirustuksia	121
KUVIO 5.	Piirroksia 1970-1980	125

*"Kauneus
on yhdistelmä
ominaisuuksia,
kuten muoto, väri
tai muoto,
joka miellyttää esteettisiä
aisteja, erityisesti näköä."*

1 ALUKSI

Ihmisen näkö kehittyy ensimmäisen elinvuoden aikana ja sen kehittymiselle ovat tärkeitä erilaiset näköaistimukset. Jokaisella on omanlaisensa kyky tehdä havaintoja. Lapsille katsomista opetetaan, kun pyydetään heitä katsomaan jotain ja samalla nimetään asia. Vähitellen kehoitetaan heitä piirtämään asioita ja katsomaan mallia.

Voidaan olettaa, että jokainen ihminen on jossain elämänsä vaiheessa piirtänyt. Ellei ole ollut paperia, on piirretty tai kaiverrettu kuvioita tai kirjaimia kallioon, kiviin, hiekkaan, asfaltille, saveen, liitutaululle, kankaisiin, kasvien lehdille, veteen, jäähän tai

ilmaan. Piirtämisessä kuva on joko valmiiksi mielessä tai piirroksen otetaan mallia kuvasta, esineestä tai maisemasta. Mallia katsomalla havaintokyky kehittyy ja opitaan näkemään kohde kokonaisuutena ja osiensa summana.

Perinteisesti on ajateltu, että piirtäminen on merkkien tekemistä ja nähtyjen tai kuviteltujen ideoiden tuomista näkyväksi. Nykyään puhutaan visualisoinnista, joka on piirtämistä ajattelun lomassa, kaaviokuvien laatimista, muistiinpanojen reunaan tehtyjä kuvioita tms. Piirtämistä pidetään usein itsestäänselvyyttenä ja oletetaan, että taito antaa tukea kaikessa oppimisessa.

Alakoulussa 1970-luvulla oppilaiden keskuudessa kiersi piirustusvihkoja, joita annettiin koulukavereille ja odotettiin heidän piirtävän niihin jonkin piirroksen. Joinakin päivinä joku sai viedä kotiinsa useampia vihkoja. Yleinen käytäntö oli, että vihon sivun yläreunaan kirjoitettiin vastaanottajan nimi ja alareunaan päivämäärä ja piirtäjän nimi. Nyt myöhemmin on mielenkiintoista tutkia piirrosten aiheita, jotka vaihtelivat eläimistä

ihmisiin ja tavaroista satuolentoihin. Piirrosten toimittaminen tekijöilleen on pääsääntöisesti ilahduttanut vuosien kuluttua. (ks. myös Tekijänoikeus.)

”Kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa.” Kuvan avulla voidaan saada kokonaiskäsitys asiasta, pystytään laatimaan yhteenveto tai voidaan keskittyä johonkin yksityiskohtaan. Kuva voi herättää tunteita ja antaa innostusta tutkia jotakin asiaa tarkemmin. Vanhoihin piirroksiin, maalauksiin tai kuviin voi aina palata. Käsitekartat, juonikaaviot, koosteet ja kuvallisten viestien sisältö voivat hahmottaa paremmin, mikäli henkilö on visuaalisesti suuntautunut.

Visualisointi ja piirtäminen voivat toimia ajattelun tukena ja niiden avulla voi ilmaista omaa sisäistä olotilaansa, elettyä elämää, nykyhetkeä ja suunnitella tulevaisuutta. Ehkä juuri tuon moninaisen näkökulman takia opetustyössä voidaan pitää selviönä, että kaikki lapset piirtävät mielellään, ja että piirtäminen on luonteva kehitysvaihe ennen kirjoitustaidon saavuttamista. Välttämättä näin ei ole ja silloin voidaan pohtia, onko

kyseessä materiaalien, kannustuksen vai omien taitojen vähättely vai koetaanko muut ajankäytön aktiviteetit mielekkäämmiksi. Arkipäivien koulukeskusteluissa on usein tullut esille, että laadukkaat materiaalit koetaan tärkeinä ja välttämättöminä kaikessa visuaalisessa ilmaisussa. Poikkeuksiakin on eli osa opettajista jaksaa noutaa materiaaleja kierrätyskeskuksista ja opettaa oppilaita tekemään ja keksimään vanhoista materiaaleista jotain uutta. Koulussa kuvataidetyöskentelyn lomassa oppilaat oppivat ottamaan vastuuta materiaaleista ja huoltamaan niitä. Vanha sanonta kertoo totuuden: ”Parempi olla paljon taitoa ja huonot välineet kuin toisinpäin.”

”Piirtäminen on silta mielen ja maailman välillä” (Oja 2017). Piirtäminen on ajattelua ja se tuodaan näkyväksi viivoina. Visualisoiminen ja piirtäminen konkretisoituvat kynään ja paperiin tai erilaisiin värikyniin, vahaliituihin tai vesi-, akryyli tai öljyväreihin, mutta nykyisin myös erilaisiin teknisiin laitteisiin ja piirrosohjelmiin. Kuvalliseen ilmaisuun liittyy läheisesti oman maan ja muiden maiden

kulttuurit ja niiden vivahteiden ymmärtäminen ja arvostaminen.

Piirrettäessä pyritään siirtämään todellisuutta paperille ja samalla pohditaan todellisen ja kuvallisen maailman eroja. Piirtämisprosessi etenee vaiheittain: ideointi, luonnostelu, piirtäminen, havainnointi, kuvallinen ilmaisu ja oman työn arviointi. On syytä pohtia, nähdäänkö piirtäminen liian kapea-alaisesti ymmärtämättä sen kokonaisvaltaisempaa merkitystä prosessina ja tuon prosessin merkitystä lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle.

Piirtämiseen liittyy kiinteästi hienomotoriikka sekä silmän ja käden yhteistyö. Voidaan opettaa oppilaita käyttämään kynä- tai kämmenotetta, jota myös taiteilijan otteeksi kutsutaan. Ohjeita erilaisiin kynäotteisiin löytyy useita, mutta niihin liittyviä tutkimuksia vähemmän.

Tämän katsauksen näkökulma on piirtämisessä toimintana ja sisäisenä prosessina, eikä sitä käsitellä lähtökohtaisesti hieno- tai karkeamotoriikan, silmän ja käden koordinaation, aistien harjoittamisen tai

ergonomian näkökulmasta. Laakso & Peltoniemi (2006) toteavat, että visuaalinen havaitseminen eli avaruudelliset suhteet, muotopysyvyys, erottelu ja muisti sekä visuaaliset eli näkökykyyn liittyvät taidot vaikuttavat käden taitojen kehittymiseen. Puhutaan myös visuaalisspatiaalisesta kyvystä. Koska piirtämisessä yhdistyvät monet erilaiset taidot, pyrin pohtimaan, miten sitä voitaisiin hyödyntää enemmän oppimisen tukena. Piirrettyjä kuvia ja piirtämistä voidaan käyttää opetustyössä apuna puhumisen, kuuntelemisen, lukemisen ja kirjoittamisen opettamisessa, motivoinnissa, apuna käsitteiden hahmottamisessa, antamassa ideoita ja tukemassa opetettavan asian ymmärtämistä ja sisäistämistä. Oppilaille voidaan antaa malleja, miten piirtäminen ja piirros voi toimia muistin ja ajattelun tukena.

Piirtämisen käsite on laaja ja siksi se on vaikeaa määritellä tarkasti. Lisäksi määrittelystä ollaan erimielisiä. Voidaan myös kysyä, onko piirtäminen taito, jota kannattaisi vielä systemaattisesti opettaa vai onko se ajanhaaskausta ja tarpeetonta. Mattila (2011) on tutkielmassaan käsitellyt piirtämistä

yläkoulussa ja lukiossa. Vaikka kyse on eri luokka-asteesta, tuloksia voidaan pohtia alakoulun kontekstissa. Mattila toteaa, että taidekasvatus on irtautunut piirustuksen opettamisen mallista kohti vapaata ilmaisua ja luovuuden korostamista. Ennen arvostettiin todenmukaista piirustustaitoa ja opetusta, jossa oppilaat opetettiin näkemään. Kyky oppia piirtämään kehittyy vähitellen, kunnes lakkaa murrosiässä, ellei sitä opeteta. Kun opetellaan piirtämään esittävää piirrosta, kyse on enemmän näkemisen taidosta kuin kädentaidosta. Taiteellisessa työskentelyssä ja piirtämisessä näkemään opettelu on välttämätön taito ja sitä voidaan pitää kuvataidekasvatuksen yhtenä tärkeänä tai jopa yhtenä merkittävimmistä tehtävistä. Näkeminen antaa pohjan ajattelulle. Tieto ja taide eivät ole kaukana toisistaan ja taiteen tekemisen kautta voidaan tuottaa uutta tietoa. Taito ja tieto eivät tyrehdytä luovuutta, vaan ne voivat tukea toisiaan rakentavasti, sillä tutkimukseen osallistuneet opettajat eivät nähneet ristiriitaa vapaan ilmaisun ja realistisen piirustuksen välillä. Käytännön koulutyössä todettiin piirtämisen olevan

edelleen tärkeä osa kuvataidekasvatusta, vaikka sen rooli oli vähäinen opetussuunnitelmassa. Opettajat olivat tottuneet selittämään piirtämisen ja näkemisen tärkeyttä, antoivat monenlaisia piirustustehtäviä ja antoivat käyttää erilaisia piirtimiä.

Oppivatko lapset luontaisesti havainnoimaan ympäristöä vai pitäisikö katsomista opettaa systemaattisesti? Olisiko käytännöllisin tapa opettaa katsomista piirtämisen kautta? Voidaanko lisäksi esittää huoli lasten hienomotoriikan taitojen kehittymisen taantumisesta? Käsialakirjoituksessa opittiin katsomaan mallista, miten kirjaimet kirjoitetaan ja jokaiselle kehittyi omanlainen persoonallinen käsiala. Nykyisin käsialakirjoittaminen ei kuulu enää opetussuunnitelmaan. Keskityn enemmän piirtämiseen kuin visualisoimiseen ja ajattelen piirtämisen visualisoinnin alakäsitteeksi. Huolena on, etteivät lapset enää välttämättä opi katsomaan ja havainnoimaan arkipäiväisiä ympärillä olevia asioita. Silmien terveydelle tekee hyvää katsoa välillä kauas, sillä silloin silmälihakset rentoutuvat.

Kirjassa määritellään estetiikkaa tieteen ja taiteen näkökulmasta, kartoitetaan esteettistä kokemusta, estetiikan ymmärtämistä, esteettisyyttä sekä estetiikan kehityskulkua.

Miten estetiikan avulla voidaan tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä?

Visualisoinnin määrittelyn kautta edetään piirtämiseen taitona ja esitellään sen merkitystä kouluopetuksessa ennen ja nyt. Lopuksi pohditaan piirtämistä laajassa viitekehyksessä ja ehdotetaan piirtämisen lisäämistä perusopetuksen opetussuunnitelmaan.

9 789528 001744